

Áttekintés a modern online audiovizuális szolgáltatások világáról

NÉMETH Márton

Bevezetés

Zavarba ejtő sokszínűséggel találjuk szemben magunkat, ha az audiovizuális szolgáltatások átalakulását kezdjük tanulmányozni a világhálón. A gyakorlati tapasztalatok sokszor igen értékes összefüggések felismerésére vezetnek. Például a nyári olimpiai játékok idejére a licencszerződések értelmében a közvetítő társaságok az adott nemzeti IP-cím tartományokra vonatkozó szűrést vezettek be online közvetítéseik kapcsán. Eközben volt egy közös eurovíziós oldal, ahol ugyanezen társaságok többségének közvetítései élőben is követhetők voltak (a Magyar Televízió nem tartozott közéjük). Ugyanitt, kommentár nélkül, az összes Európába sugárzott élő közvetítés elérhető volt itthonról is. Miközben, ha más oldalakra tévedt az ember, azzal szembe-sülhetett, hogy a fájlmegosztó hálózatokon már nemcsak a fájlok megosztása, hanem aktív műsorszórási (újraelosztási) tevékenység is zajlik.

Látványos méretei – ugyancsak az olimpia kapcsán – szembetűnőek lettek. Bizony, eljutottunk odáig, hogy a tv-hez vagy a vevőegységhez (set-top-box) csatlakoztatott kábellel, a számítógéphez csatlakozó tv-kártyával, s mindkét irányban megfelelő sebességű internetkapcsolattal könnyedén megosztható a televíziós adás. Mindez olyan, fájlcsereelő technológián alapuló szoftverekkel zajlik, melyek segítségével az összes néző egyben műsorelosztóvá is válik, így minél többen néznek egy adott műsort, annál jobb lesz a sugárzás minősége. A közösségi televíziózás ilyen módon való előretörése tökéletesen szembe megy a kereskedelmi médiapiac földrajzilag is jól lehatárolt hagyományos üzletmenetével. Azt sem szabad elhallgatnunk, hogy hagyományos, nem fájlmegosztáson alapuló illegális műsorszóró, újraelosztó tevékenység is jócskán zajlik a neten, erős szerverparkra és sávszélességre alapozva. Mindkettő olyan igényeket elégít ki, amelyeket a hagyományos kereskedelmi sze-

replők a saját játékszabályaik szerint nem akarnak vállalni.

Ennyi gyakorlati bevezető után talán kicsit tisztul a kép, ha kísérletet teszünk a különféle szolgáltatási modellek kavalkádjában rendet tenni valamiféle kategorizálást alkalmazva. Az első nagy szembeállítás az ún. peer-to-peer (egyszerűbben szólva fájlmegosztó módszerrel végzett online műsorelosztó) és a nem peer-to-peer alapon működő hagyományos programok és szolgáltatások közt állítható fel. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy a hagyományos egyirányú, frontális jellegű (push-up) szolgáltatások és a közösségi alapú média szembeállításáról van itt szó. A fájlmegosztás (peer-to peer vagy p2p) elve ugyanis, mint már láttuk, azt jelenti, hogy a tartalmat, amit online nézek, vagy a gépemre letöltök, fogyasztás közben megosztom másokkal is. Ez viszont teljesen új paradigmát alakít ki a korábbi gyakorlathoz képest.

S itt akár csatlakozhatok is *Koltay Tibornak* egy korábbi lapszámában (Könyvtári Figyelő, 2008. 3. sz. 498-504. p.) megjelent cikkéhez. Koltay azzal példálózik, hogy a web 2.0 modellhez kötődő fogyasztói magatartást bírálni olyan, mint a kannibált elítélni, azért mert emberhúst eszik. Itt tehát egy alapvető kulturális választóvonalról van szó. Egyrészt olyan szabadon terjeszthető kultúráról beszélünk, ahol a digitális többszörözésnek és terjesztésnek nincs közvetlen költsége, ill. átvitt értelemben csak a technológiának van, amivel végezzük. A szellemi tulajdon kérdésköre viszont zárójelbe kerül, hisz e felfogás minden digitalizált, illetve digitálisan születő dolgot alapvetően közjónak tekint, s nem kívánja megfizetni annak szellemi vagy infrastrukturális előállítás költségeit (még az illegális frontális módon végzett erős szerverhátteret igénylő szolgáltatásnál is csak a technikai költség hárul a fogyasztóra). Sőt, azt is állítja, hogy a tartalom-előállítás összköltségei megbecsülésének nincs is módszertana.

A jelenlegi jogvédő szervezetrendszer ezen érvrendszer szerint szűk érdekcsoportok privilégiumait védi, miközben alapvetően éppen maga a szerző áll benne az utolsó helyen. Tény,

hogy a mai magyar jogi szabályozás szerint a közös jogkezelésnek köszönhetően, igen nehéz lemondania bárkinek is a szellemi alkotáshoz fűződő jogainak akárcsak egyetlen szeletéről is. Persze, megjelentek köztes, kompromisszumos megoldások is. Elég csak jogi oldalról a Creative Commons mozgalomra gondolunk (amely épp a jogkezelésre nyújthat talán a fájlcsere világában is működtethető megoldásokat). A könyvtáraknak mindenesetre a legalitás talaján kell állniuk.

A továbbiakban arra hozok majd példát, hogy versenyképes szolgáltatások is megalapozhatók mindezek szem előtt tartásával.

A hagyományos média és az új kihívások

A jogi oldal mellett a régi szereplők által végzett új szolgáltatási modellekben is gondolkodhatunk, amelyek mintha a tüzet és a vizet próbálnák összeházasítani; tovább bonyolítják, az eddig felvázolt képet. Eddig ugyanis a fájlmegosztó alapú illegális műsorelosztásról, illetve frontális alapú, szerverekkel végzett egyirányú műsorszórás legális és illegális módozatairól volt szó. Azonban a fájlmegosztó alapú műsorszórás is megjelenhet legális formában. Itt tehát nem a hagyományos módon sugárzott műsorok illegális elosztásáról, hanem legálisan sugárzott tartalmak továbbításáról van szó a tartalmat fogyasztók által. A BBC például a Kon-Tiki alkalmazás használatával kínál fájlcsereelési elven működő másolásvédett digitális tartalmakat letöltésre. Maga a letöltés brit felhasználóknak ingyenes, illetve szolgáltatásként beépül az előfizetési díjba, amit minden magán és jogi személynek fizetnie kell a BBC számára, aki képes valamilyen eszközzel tartalmi vételére. Ebben a szolgáltatásban az újdonság az, hogy a program a felhasználó gépére kerülő anyagokat automatikusan megosztja más felhasználókkal is, miközben maga a letöltendő video vagy hanganyag kölcsönzési határidőt alkalmazó másolásvédelemmel van ellátva. Ennek lejártá után

megnyithatatlaná válik, s a törlés marad az egyetlen lehetőség. Ez a megoldás azt is jelenti, hogy a BBC a fájlmegosztó technológia elvéből adódóan hatalmas mennyiségű kiszolgálói kapacitást tud megtakarítani, és a műsorszórás technikai költségének egy részét (az előfizetési díjon túl is) a felhasználókra terheli. Ez különösen érzékenyen érintheti például a le- és feltöltési forgalomban korlátokat állító internetes előfizetéssel rendelkezőket. Viszont a nem Windows operációs rendszert használók szoftverfejlesztési okok miatt eleve ki vannak zárva a letöltésből. Ők csak megtekinteni (élőben vagy felvételtől), de letölteni nem tudják a műsorokat flash formátumban. A teljes képhez hozzátartozik azonban, hogy a kínálatban legújabban megjelentek iPhone kompatibilis, másolásvédelem nélküli mp4 formátumú videók és real audio alapú rádióműsorok is. Találékony linuxos programozók pedig lehetővé tették ezek letöltését, valamint a real audio-mp3 formátumok közti automatikus audio fájlkonverziót normál számítógépről is. Ez olyan frontális médiafogyasztás, mint a hagyományos tv-nézés, csak PC-n, illetve hordozható lejátszó eszközön élvezhetjük, és a felhasználó nem oszt meg semmit a többiekkel. Voltaképpen az IPTV áll hozzá a legközelebb. Ott is internetes csomagokban jut el a tévéműsor a felhasználóhoz, amit egy kiegészítő készülék (set-top-box) konvertál át a hagyományos tv-n is nézhető formátumra, s különíti el a tv-s adatsomagokat a házi internetforgalmunktól. Az IPTV viszont televíziókészülékekre szolgáltat, míg a BBC streaming megoldása PC-re, hordozható eszközökre, melyeknek jelei továbbíthatók a tv készülék felé is. Mellesleg az, hogy milyen műsor milyen jogosultságokkal (letöltés, vagy csupán megtekintés) és mennyi ideig érhető el, azt a készítő vagy a producer szabja meg. Komoly hátulütője e modellnek, hogy a brit médiaszabályozás rendszere miatt a brit előfizetési díjból (is) fedezett szolgáltatások nem érhetők el Nagy-Britannián kívül, még a máshol tartózkodó, előfizetési díjat fizető brit állampolgároknak sem. Azonban e korlátozás kijátszására is léteznek már üzleti modellek.

Hasonló a helyzet, mint a műholdas szolgáltatások esetén. A nemzeti határok mentén húzott előfizetési modellek, üzleti érdekek, kombinálódva az elmaradott nem felhasználói központú szabályozással, valóságos média vasfüggönyöket húznak fel az EU-n belül is, melyeket legalísan megkerülni úgyszólván lehetetlen. Az Európai Uniónak a Televíziózás Határok Nélkül hangzatos címen kiadott irányelve, melynek legutóbb módosított változata 2007-ben született 1997-es, és 1989-es előzmények után¹ csupán a média-célú befektetéseknek a határok nélküli szabadságát garantálja, tartalomszabályozási elemeket hordoz (például az európai kultúra támogatása, kiskorúak védelme körül), de a nézők röghöz kötöttségén mit sem enyhít.

Két uniós szabadság körül bonyolódik a kérdés: az egyik az egységes piac, mely szabadon meghatározott üzleti tevékenységgel és üzletmenettel bír, a másik az eszmék szabad áramlásának joga. Hiszen a vállalkozás szabadsága úgy vezetődik le, hogy az államok és a médiakönszerek szabadon megválaszthatják, hogy milyen földrajzi határok között kinek és mit értékesítenek. A röghöz kötést a vállalkozás szabadságához kötődő üzletmenetük részeként, az adott földrajzi területre szóló szerzői-közvetítési jogi szabályokkal szentesítik. (Egyedül annyi megszorítás van, hogy az egyes államok meghatározhatnak olyan tartalmakat, amelyeket a közvetítési jogot birtoklónak bárki számára hozzáférhető csatornákon elérhetővé kell tenni.)

Úgy tűnik túl nagy hatalmuk van ahhoz, hogy csírájában elfojtsanak bármilyen politikai kezdeményezést, ami e téren is az egységes európai fogyasztói piac megteremtésére irányulna. A technológiai fejlődés segítségével (amint a bevezetőben utaltam is rá) azonban az emberek mégis meg tudják kerülni, sőt egyre inkább zárójelbe tudják tenni ezt az irdatlan nagy politikai-médiaipari komplexumot.

A videomegosztó portálok és kapcsolatok a hagyományos szereplőkkel

A közösségi világháló erejére támaszkodva új szolgáltatási modellek fejlődtek ki. Ezek egyrészt a hagyományos jogi felfogás szempontjából a féllegalitás, másrészt a teljes illegalitás szférájába csúsznak át. Már persze, ha azonosulunk azzal az üzleti célú erkölcsi, jogi felfogással, amiben a fent ábrázolt komplexum megjelenik. Hisz a web 2.0 egyik lényege, hogy kívül helyezi magát ezen. A kérdés ennél azért bonyolultabb. Maguk a technológiai keretrendszerek (pl. a YouTube) teljesen legálisak. Itt nem fájlcsereelő módszerrel végzett élő műsor-szórásról beszélünk. A videomegosztó portálok ugyanis lehetővé teszik bárkinek bármilyen saját előállítású mozgóképes tartalom külső, szolgáltatói szerverre való feltöltését, amit másokkal is meg szeretne osztani. Szolgáltatói szerverekről végzett frontális műsor-szóró szolgáltatásról beszélünk, a tartalom viszont közösségi jellegű. S épp a tartalmak okozzák a legfőbb gondot a hagyományos média szereplői számára. A sok szempontból bornírtnak ható piaci magatartás és szerzői jogi szabályozás révén ez a felület azonnal a (legálisan egyébként a hagyományos médiában nemzetközileg és az interneten sem elérhető) jogvédett rögzített tartalmak megosztásának színterévé is vált. Kirobbanó sikere teljesen átformálja a hagyományos média világot is, bumerángxént csapva vissza rá. Hiszen az eredeti szándéknak megfelelően megjelenik a saját személyes (közösségivé váló) tartalom is a jogvédett műsorok mellett! A YouTube-ot felvásárló Google mostanában próbál sziszifuszi erőfeszítéseket tenni a jogvédett anyagok, vagy néha csupán a mozgókép mögötti hang törlésére. Míg másrészt a jogtulajdonosok egy részével megállapodva legálisan is kerülnek fel zenei videoklipek (sokszor IP-cím alapú szűréssel a lejátszást földrajzilag korlátozva). A hagyományos médiában egyre inkább valamiféle munkamegosztás jön létre a milliányi helyen ott lévő önkéntes tudósítók és a hírcsatornák kö-

zött a közösségi videoportálokra feltett anyagok felhasználásáról. Több hagyományos médiatársaság tesz közzé előzeteseket, vagy szerzői jogilag kevésbé védett (például (hír)műsorokat közösségi felületen is. De gondolhatunk arra, hogy például az angol királyi udvar is saját hírcsatornával van jelen a YouTube-on, vagy arra, hogy a közösségi felületek aktivizálása milyen paradigmátikus módon formálta át az amerikai választási kampányt. Obama kampányának irányítói a megfelelő közösségi játéktér felvázolásával, s néhány kezdőlökésként szolgáló anyaga közreadásával hatalmas alulról jövő kreatív hullámot indítottak el, saját céljaik elérésére. Persze észre kell vennünk, hogy ebben is benne van a manipulációs elem, a hullámra való felkapaszkodással. A közösségi kampányt, a video és hanganyagok elkészítésével és az agitáló brigádok megszervezésével, azonban maguk a választópolgárok formálták meg, minimális külső erő beavatkozása mellett.

Nálunk is érdemes azon elgondolkozni, hogy a magyar vonatkozású anyagok nagyságrendje kapcsán milyen a YouTube és a NAVA (Nemzeti Audiovizuális Archívum) viszonya egymáshoz képest. A NAVA zárt hozzáférési hálózata, s a választott szolgáltatási formátum bizony, erősen szűkíti a lehetőségeit. El lehet mondani, hogy a játékfilmeket kivéve, a használókat érdeklő anyagokat tekintve, az amerikai szolgáltatás áll kiütéses győzelemre (amit már *György Péter* esztéta is szóvá tett az MKE 2008-as könyvfesztivál kerekasztal-beszélgetésén). Talán érdemes lenne elgondolkozni a NAVA új alapokra helyezésén a közgyűjteményeken kívüli térítéses hozzáférés megteremtésével, illetve egy modernebb szolgáltatói formátumra való átállással. A karácsonyi 77 filmajándék akció (mely játékfilmeket, hír- és információs műsorokat tett flash alapú web böngészőbe integrált lejátszó révén ingyen online megtekinthetővé) világosan rámutatott arra, hogy szolgáltatói oldalról is megteremtődtek erre a feltételek. Az átlagember a többségében közpénzből készült audiovizuális örökségünket az otthonában szeretné élvezni, s nem veszi a fáradságot a NAVA-pontok felkeresésére. A

labda most a politika oldalán van, hogy megfelelő szabályozási módosítások révén a NAVA-ra fordított adóforintokat az átlagember számára is elérhető szolgáltatási modell révén költhessék el.² Összhangba kellene hozni az audiovizuális kulturális örökségünk megismerésére irányuló állampolgári igények kielégítését a szerzői jogi kívánalmakkal, valamint az archívumra költött állami összegek igazolhatóságával.

A következő két könyvtári példa arra mutat rá, hogy máshol mivel kísérleteznek e témakörben, könyvtári részvétellel.

Filmes online szolgáltatások dán és norvég könyvtárakban

Dániában 2004 szeptemberében indultak el a BIBCAST projekt munkálatai.³ Két év intenzív fejlesztő munka után (Aarhusban, Dánia második legnagyobb városában 100 Mbit/s hálózat kiépítése adta a műszaki háttérrel) ott is hamarosan elindul a közkönyvtárak szélessávra alapozott digitális filmszolgáltatása. Olyan technikai platformot sikerült kialakítaniuk, ami lehetővé teszi a könyvtáraknak mozgóképre alapozódó térítéses szolgáltatások indítását. Egyelőre 225 film szerepel a kínálatban háromféle minőségben (512 kbit, 1 Mbit és 2 Mbit lejátszási sebességgel). Pillanatnyilag négy város kijelölt könyvtáraiban nézhetőek a filmek: Koppenhágában, Randersben, Silkeborgban és Aarhusban. A kísérleti projekt lezárultával azonban — a későbbiekben említett zenei szolgáltatáshoz hasonlóan — az összes közkönyvtár csatlakozhat majd. A hozzáférést egy content-management alapú IP címszűrő rendszer szabályozza. A svéd glimz.net-tel kialakított egyezség révén már svéd dokumentum és rövidfilmek is felkerültek a kínálatba. Tavaly ősztől a dán független filmesek alkotásai is elérhetőek a felhasználók számára közkönyvtári olvasójegyük (aminek Dániában a TB kártya felel meg) segítségével.

Fokozott problémaként jelentkezett azonban a DVD-khez kötődő bevételeiket féltő slágerfil-

mek jogtulajdonosainak elzárkózása a szolgáltatás előtt. Innen fakad a szlogen: ‘Szűk filmválaszték széles nézőközönség számára’ (Narrow films for a broader audience). Távlabbi célként itt is a könyvtári felhasználók otthoni filmnézésének biztosítása jelenik meg.

A Norvég Filmintézet digitális archívumot épít a norvég filmes örökségből, s a filmtörténet klasszikusaként szereplő nemzetközi alkotásokból. A fő célközönség az iskolák, könyvtárak, egyéb közgyűjtemények, sőt a magánfelhasználók világa. A szolgáltatás 2002-ben oktatási segédanyagként készült filmek sugárzásával indult az iskolákat megcélozva. A szélessávú technológiát kihasználva a filmek IPTV-technológiával jutnak el az intézményekbe. 2004-ben indult el a lakosság számára a www.filmarkivet.no portál, mely térítésért kínál videoszolgáltatásokat a neten. DVD-minőségben lehet (az IPTV-dekóder távirányítójával kiválasztott majd bankkártyával kifizetett) filmet megtekinteni. A filmek között szabadszavas kereséssel is keresgélhetünk, de igen extenzív metaadat szolgáltatások is rendelkezésre állnak a megfelelő keresési indexekkel. Mintegy 400 film érhető el a 20. század tízes éveitől napjainkig, köztük szinte az összes fő szépirodalmi kánonba tartozó mű filmes adaptációja is. A játékfilmeket oktatófilmek, dokumentum és rövidfilmek egészítik ki. A könyvtárak számára kialakítottak egy emelt szintű és minőségű szolgáltatást ‘kinoteket’ néven. Ez is a filmarkivet szolgáltatásaira épül. Lényegében beköltözik a mozi a könyvtárba. A beiratkozott olvasók sikképernyőn, kivetítők segítségével nézhetik meg a kiválasztott alkotásokat, 15–30 fős termekben. Itt a szolgáltatás költségét a könyvtárak állják. Kívánságra fejhallgatót és távirányítót is lehet kérni (utóbbival interaktív szolgáltatások vehetőek igénybe az otthoni felhasználással azonos funkcióval). Jó lehetőség ez baráti társaságok, iskolai osztályok számára az alkotások csúcsmínőségű élvezetéhez, egyben kulturális misszió a mozgókép-kincs megismertetéséhez. A könyvtárak vetíthetnek szórakoztató-ismeretterjesztő filmeket is. Sőt, az oslói Deichmann könyvtár grünerlokkai fiókkönyv-

tárának környezetében már szabadtéri mozi is szerveztek nyáron. A szolgáltatást két irányban tervezik továbbfejleszteni: egyrészt a filmjogok birtokosainak hozzájárulásával növelnék a nemzetközi alkotások számát; másrészt a többi északi társszolgáltatással összefogva közös portált és szolgáltatói felületet alakítanának ki a teljes északi filmkincs szolgáltatására.

Az audioszolgáltatások átalakulása

A közösségi energiák felszabadulásának hatásával időrendileg először az audio termékekben érdekelt szolgáltatóipar szembesült. Mára már igen lecsökkent a szerepe a hagyományos hanghordozókkal, boltokban zajló kereskedelmi tevékenységnek. Az emberek jó része megkerüli a tradicionális értékesítési csatornákat, az internetes értékesítés előtt azonban új utak nyíltak meg. Ha valaki olyan üzleti modellt tud nyújtani, ami egyszerű, olcsó és áttekinthető módon nyújt online (állomány vagy hagyományos hanghordozói alapú) audiovizuális értékesítési szolgáltatásokat még mindig nyert ügye lehet. Érvelhet azzal, hogy kínálata legális forrásokból származó, garantált minőségű termék, könnyen megtalálható, lejátszható. Ezen kívül mindig ott lesz az adott helyen, a fizetés után mindig rendelkezésre áll, nem kell keresgélni a hálón bolyongva esetleges újabb letöltésre. Persze minden ilyen esetben az állományalapú online értékesítésnél komolyan felvetődik a másolásvédelem kérdése. A másolásvédelem – bár megnyugtathatja a jogtulajdonost a jóváhagyása nélküli többszörözés megakadályozása felől – számos üzleti hátránnyal bír. Különösen nagy súllyal esnek a latba az állományok, illetve hanghordozók lejátszásával kapcsolatos hardver- és szoftverkompatibilitási problémák. A másolásvédelmi technológia önmagában is jelentős biztonsági kockázatot jelenthet mind hardveres, mind szoftveres oldalról (lásd a Sony esetét a másolásvédelem CD és DVD termékeivel, amelyek számos lejátszó meghibásodását, számítógépes hardver- és szoftverproblémákat is okoztak). A megnehezített hozzáférés,

a bonyolultabb használat jelentősen leértékelheti e termék súlyát az illegális, de kötöttségek nélküli alternatívákkal szemben. Ráadásul minden ilyen másolásvédelmi technológia programozók ezreit hívja ki maga ellen, akik azon dolgoznak, hogy megkerülhetővé váljanak a korlátozások. Az Apple lépése, amikor elkezdett másolásvédelem nélküli, ám eredetigazoló digitális vízjellel ellátott zeneszámokat és video állományokat árulni, úttörő jelentőségű volt e téren. Reálisan másra apellálni nem igazán lehet, mint a jogkövető szemléletformálásra, a fogyasztók szabad józan belátására. A szemléletformálás kulcsa, hogy nem lesz fogyasztható kulturális jószág, ha a szellemi tulajdon szerzőjét, az értékesítési lánc szereplőit nem honorálják az alkotásért valamilyen értékesítési csatornán keresztül.

Dán online zenei könyvtár

Adott esetben a másolásvédelem termékeknek is megteremthetők a sikeres kereskedelmi feltételei. Erre Dániából tudok említeni egy sikeres könyvtári példát. A Bibliotekernes Netmusik szolgáltatást olyan konzorcium üzemelteti, melynek könyvtárak és nagy kiadói konszernek a tagjai.⁴ A könyvtárak a fenntartóik révén csatlakoznak a projekt költségeibe az olvasóik száma, kölcsönzési forgalmuk, ill. egyéb paramétereik alapján. Túlnyomórészt közkönyvtárak vesznek részt a szolgáltatásban, melynek fenntartói a helyi önkormányzatok, de akad néhány egyetemi könyvtári résztvevő is. A kiadók azzal a feltétellel vállalják a tartalomszolgáltatást, ha valamilyen szoftveres megoldással garantált a tartalom védelme. A felhasználók, akik számára ingyenes a szolgáltatás, a kezdőlapon kiválasztják azt a könyvtárat ahová beiratkoztak (a lakóhely szerinti közkönyvtárba való beiratkozás ingyenes), majd megadják a felhasználói adataikat (azonosítót és jelszót), utána beléphetnek a zenei könyvtárba. Havi bontásban meghatározott kvóta áll a rendelkezésükre, a zeneszámok mennyiségéről. A használók eldönthetik, hogy teljes albumokat töltenek-e le, vagy inkább csak cse-

megéznék a kínálatból a kvótájuk erejéig. Eredetileg két különböző kvóta volt egy 10 napos és egy 22 napos kölcsönzésre feljogosító, ezt mára egy hónapban egységesítették. A zeneszámok kiválasztásában segít, hogy 10 másodperc erejéig mindenbe bele lehet szabadon hallgatni. A kölcsönözni kívánt számok kiválasztása után kezdeményezhető az online kölcsönzés. Ekkor a wma-formátumú zeneszámok letöltődnek a felhasználó számítógépére. A számok első elindításakor Windows Media Player lejátszó programmal pedig aktiválódik az időkódos licence is. A használat előmozdítása érdekében azonban lehetőség van a wma-alapú másolásvédelemmel kompatibilis hordozható lejátszó eszközre is kiírni a számokat. Ez újfajta együttműködés alapjául szolgál a könyvtárak és a készülégyártók közt. A nagyobb intézményekben ugyanis kölcsönözhető lejátszó készülékek is meghatározott időtartamra valamilyen biztosíték (általában pénztét) ellenében. Így a gyártók kapnak egy igen hatékony termékbevezetési lehetőséget, a felhasználók számára pedig egyszerűsödik és mobilabbá válik a zene élvezete. Eközben persze jótékonyan nő a szolgáltatást nyújtó könyvtár presztízse is. Olyan modell alakul ki tehát, ahol mindenki elégedettnek érezheti magát. A könyvtárak számára különösen fontos, hogy a legális formák talaján állva, a felhasználók és a jogtulajdonosok igényeit is kielégítő megoldásokat találjanak a digitális dokumentumok használatára, hiszen nem vállalhatják sem a korlátlan digitális közjő, sem az üzleti célú zárt modellek világával való feltétlen azonosulást sem. Játéktérüket a jogszabályi környezet igen erőteljesen meghatározza, miközben minden érdekelt (főként a felhasználók) elvárásaira figyelemmel kell lenniük saját fejlődésük érdekében is.

Rádiózás, podcasting

Az audio szolgáltatások másik területén (főleg a rádiózásban) a hordozható lejátszókészülékek megjelenése alapvető fordulatot hozott. A podcast kifejezés az iPod lejátszó készülék és

a broadcast (műsorszórás) szavak összevonásával született meg és olyan fájlokat jelöl, melyek egy-egy műsort takarnak, általában mp3 formátumban. Ezek lehetnek napi- és hetilapok hangos kiadásai, rádióműsorok, s minden, amit bárki hangos formában előállít. A podcastok másik fő jellemzője – a hordozható lejátszókra optimalizálás mellett – a periodicitás. A felvételeket célszoftverek által kezelhető könyvtárstruktúrában állítják össze. Ennek segítségével az adott szoftver automatikusan letölti az újabb és újabb epizódjait annak a podcastnak, amire feliratkozunk (vagy pénzért előfizetünk, mondjuk hetilapok esetében). Ennek az új műsorformának abban áll a jelentősége, hogy segítségével bizonyos időhatáron belül el lehet vonatkoztatni bármiféle sugárzási időponttól, ugyanis az egyes epizódok bármikor letölthetők, majd meghallgathatók. A podcastot a könyvtári, múzeumi tájékoztatásban is jól fel lehet használni (bár múzeumokban legtöbbször hangos kalauznak-audio guide-nak hívják). S ha még hozzáteszem, hogy a podcast technológia mostanában már hang mellett képen is megjelenik (ahogy nő a letöltési sebesség és a hordozható lejátszók kapacitása) akkor ezzel nem csak rövid napi televíziós hírösszefoglalók készítésére nyílik lehetőség. Készíthetünk ugyanezzel az erővel a könyvtár szolgáltatásait bemutató hangos-képes anyagokat is. Az olvasó bárhová magával viheti lejátszóján ezeket, hatékonyan segítve őt a tájékozódásban, az állomány feltárásában és az egyéb szolgáltatások használatában.

A Szlovák Rádió magyar adásának összes műsora elérhető podcast formában. Sajnos a Magyar Rádió korántsem áll jól e téren. Néhány mr2-s konzervműsorra korlátozódik a podcastkínálat. A többi műsorhoz való hozzáférés sokkal nehezkesebb, ha le akarjuk tölteni azokat, már amihez hozzá lehet férni, hiszen kéthetes időhatáron túl, eltűnnek a linkek a hangtárból (nemrég a KATALIST-en is felvetődött ez a téma). Szélsőséges példáját látjuk a korról nem haladó gondolkodásnak. Az elnökváltás után megszűnt még az addigi ígéretesen induló tartalomszolgáltatások jó része is. Eltűntek az online

kínálatból az archívum válogatott kincsei. Anyaguk az újdonságokkal (pl. kabarék) együtt ma a magyar warezoldalak (illegális letöltési oldalak) kínálatát szaporítja, ahelyett hogy értelmes üzleti konstrukció keretében az intézménynek termelne bevételt. Az egészből az a tanulság, hogy a hallgatói igény nem vár a nehézkes intézményre, legfeljebb kerülő úton talál megoldást.

Epilógus

A technológiai fejlődés olyan új felhasználói, fogyasztási utaknak adott (s ad a jövőben is) teret, melyek átformálják a tartalomszolgáltatást annak összes vonatkozásában. Új üzleti modellek kialakítására kényszerítenek (a régi status quot védeni egyre nehezebb, még ha sok pénz áll is mögötte). A szerzői jog rendszere is alapos megújulásra szorul. A felhasználói magatartás olyan mértékig lép túl az elavult technológiai keretekhez adaptálódott jelenlegi jogi kereteken, hogy teljesen új utakat kell találni a szerzői, alkotói igények kielégítésére. A médiavilág változóban van, a szellemet már nem lehet visszagyömöszölni a palackba. Erre próbált meg voltaképpen ez az áttekintés rávilágítani. A digitális kor fiatal generációja számára olyan új fogyasztási minták kellene, melyek számukra is elfogadhatóak, és legalább részben képesek őket eltéríteni az ingyenes, törvénytelen, szabályokkal nem törődő fogyasztási modellektől. A szemléletbeli megújulás tehát más-más vonatkozásban, de egyszerre jogalkotói, szolgáltatói és fogyasztói kérdés is. Azt csak remélni lehet, hogy nem valamiféle globális internetes cenzúra fog – pl. az adatsomagok szűrésével, a legfőbb kiszolgálói csomópontok ellenőrzésével – megkísérelni új rendet alkotni a jelenlegi állapotokhoz képest. Mert a domináns piaci szereplők és a politikusok egymásra találásával még ezt sem lehet, sajnos kizárni. Szerencsére nálunk a parlament nemrég utasította el a szerzői jogi törvény olyan módosítását, hogy ha a felhasználó a tőle elvárható gondossággal nem győződött volna meg a letöltés legális voltáról, akkor bűncselekményt követett

volna el. Az internetező közösség kriminalizálása azonban Amerikában már aktívan folyik, s az ott sikerrel járt hagyományos piaci szereplők Európai Unió szinten mindent el fognak követni, hogy szigorúbb szabályozást érjenek el. Ezzel egyszerre harcolnak a technológiai fejlődés iránya és a potenciális piaci célcsoportjaik ellen, noha inkább az átalakuló környezetbe való betagozódással kellene inkább foglalkozniuk.

A könyvtárak számára is tanulságos ez a piaci harc. Szolgáltató intézményekként nekik is haladniuk kell a korral. Új és új módokon kell becsalogatniuk fizikai és virtuális felhasználókat is a könyvtári térbe. Ennek egyik legfőbb eszköze lehet a megfelelő új (külső partnerekkel is számoló) audiovizuális szolgáltatási modellek megtervezése. S ha a kiadói és a könyvtári szféra összefog mindkét fél jól jár. A kiadók új üzleti modell révén tagolódhatnak be az online szolgáltatói térbe, a könyvtárak pedig gazdag internetes tartalomszolgáltatással tehetik izgalmasabbá magukat a felhasználóik előtt

Jegyzetek

1. A hatályos irányelv magyarul: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:332:0027:01:HU:HTML> Nálunk emiatt kell módosítani a médiatörvényt, mert a Bizottság 2009. december 19-ig adott időt az ajánlás nemzeti jogrendszerekbe való átültetésére.
2. Lásd BODÓ Balázs cikkét: Rég várt digitális ajándék. = Népszabadság 2009. február 21. Online változat: <http://nol.hu/lap/kult/lap-20090221-20090221-33>
3. A fejezet alapjául: WERRING, Ole A.: Digital films for Norwegian libraries – on-line és FINK, Henrik Isaksen: BIBCAST – the libraries' broadband cinema címmel megjelent rövid ismertető tanulmányai szolgálnak a Nordic Public Libraries in the Knowledge Society, Danish National Library Authority, Copenhagen 2007 című kötet 4. fejezetéből. Online: <http://www.bs.dk/publikationer/english/nnp/html/chapter04.htm>
4. HOLMGAARD LARSEN, Joanna: Online music loans for Danish libraries. Forrást ld.a 3.sz. jegyzetben